

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
C-uppsats

**Mötet mellan gymnasieelever och
den historiska litteraturen**

VT 2010
Författare: Marlena Eriksson
Handledare: Dag Hedman

Innehållsförteckning

- **Inledning**
 - Syfte..... Sid.3
 - Teori och metod.....Sid.3
 - Material..... Sid.4
 - Tidigare forskning..... Sid.5

- **Avhandling**
 - Historisk förströelseroman enligt Jan Broberg..... Sid.5
 - Per Anders Fogelström..... Sid.6
 - Stad-serien.....Sid.7
 - Moa Martinson, en annan arbetarförfattare..... Sid.9
 - Kvinnor och äppelträd..... Sid.10
 - Varför arbetarförfattare?..... Sid.11
 - Likheter och olikheter, en jämförelse mellan
Mina drömmars stad, och *Kvinnor och äppelträd*..... Sid.11
 - Författarnas egna livsåskådningar..... Sid.12
 - Tidens gång och dödens närvaro i litteraturen..... Sid.13
 - Att möta en text som delvis saknar skildringar av rummet/miljön Sid.14
 - Mötet med det förflutna, en viktig pusselbit för att få förståelse
för varför vårt samhälle ser ut som det gör idag..... Sid.15
 - Wolfgang Iser och läsprocessen..... Sid.16
 - Pojkar och flickor som möter litteratur..... Sid.17
 - Judith A. Langer och elevernas föreställningsvärldar..... Sid.18
 - I klassrummet, några förslag på lektioner..... Sid.19
 - Responsarbetet med eleverna..... Sid.22

- **Avslutning**
 - Slutord..... Sid.24

 - Käll-och litteraturförteckning..... Sid.26

Inledning

Syfte

Syftet med denna uppsats är att diskutera betydelsen av historisk litteratur i skolan, främst utifrån Per Anders Fogelströms (1917-1998) *Stad-serie*,¹ samt även Moa Martinsons (1890-1964) *Kvinnor och äppelträd*.² Diskussionen kommer främst att vara ur ett didaktiskt perspektiv, men även litterärt och historiskt.

Den egentliga frågeställningen kring syftet har varit hur man, genom att studera svensk historisk litteratur, bäst når fram till eleverna i gymnasiet? Då det ibland uppstår ett visst motstånd från elevernas sida, är det intressant att fundera på bra metoder som lärare kan använda, vid mötet mellan eleven och litteraturen. Detta kommer alltså inte enbart vara en analys av Fogelströms *Stad-serie*, eller Martinsons *Kvinnor och äppelträd*, utan även en diskussion kring betydelsen av deras verk inom skolan.

Syftet grundar sig på två utdrag ur kursplanen, som säger: ”Skönlitteratur hjälper eleverna att förstå världen och sig själva”,³ samt: ”skönlitteraturen bär på en del av vårt kulturella arv”.⁴

Teori och metod

Textanalyser, komparativa och biografiska, av den skönlitteratur som presenteras samt den läsarorienterade forskningen, har fungerat som metoder inför arbetet med uppsatsen. Främst Judith A. Langers teorier om de ”litterära föreställningsvärldarna”,⁵ samt Gunilla Molloy teorier om *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*.⁶ Molloy skriver om skönlitteratur i skolan: ”För åtskilliga lärare är elevomdömet ’tråkigt’ välbekant.”⁷ Vad är det då som gör litteratur tråkig, att elever upplever den som tråkig? Molloy tror att ”Om eleven får möjlighet att se sina egna erfarenheter insatta i ett större sammanhang, kan han/hennes förmåga att förstå andras erfarenheter kanske öka. Förmågan att förstå sin omvärld är en del i den demokratiska fostran som skolan har som mål. Denna ”omvärld” finns bland annat beskriven i

¹ Per Anders Fogelström, *Stad-serien* innefattar (inkl. utgivningsår): *Mina drömmars stad*, Stockholm, 1960, *Barn av sin stad*, Stockholm, 1962, *Minns du den stad*, Stockholm, 1964, *I en förvandlad stad*, Stockholm, 1966, *Stad i världen*, Stockholm, 1968.

² Moa Martinson, *Kvinnor och äppelträd*, Stockholm, 1933.

³ Citeras efter Gunilla Molloy, *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, Malmö, 2003, sid. 42, primärkälla: www.skolverket.se, 17.5.2010.

⁴ *Ibid*, sid. 31.

⁵ Judith A. Langer, *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Göteborg, 2005.

⁶ Molloy.

⁷ *Ibid*, sid. 46.

skönlitteratur.”⁸ Med andra ord är det viktigt att elever kan relatera till sina egna erfarenheter i sina möten med litteraturen, annars kan den upplevas som just tråkigt. Per Anders Fogelströms (1917-1998) *Stad-serie*, är lättrelaterad, då handlingen utspelar sig i en närmiljö, Stockholm, men kan även upplevas som svårrelaterad då den handlar om en förgången tid. Här kommer även den litteraturvetenskapliga speglingsteorin in, som Petra Svensson beskriver med följande ord i sin C-uppsats (2007), ”[...]litteraturen är en spegel av samhället, och samhället en spegel av litteraturen”,⁹ vilket Fogelström lyckades med, genom att spegla samhället i sina stadsskildringar under 100 år.

Molloy skriver även om genus och hur olika pojkar och flickor möter litteratur. Detta är intressant att titta på i diskussionen kring läsning i skolan, och kan vara till stor hjälp för läraren vid valet av litteratur till eleverna. Mer om detta på sidan 17.

Langer skriver att det är utforskning av litteraturen som är litterär erfarenhet,¹⁰ genom att bygga föreställningsvärldar får eleven en djupare förståelse för litteraturen och även sig själv. Genom att använda de förslag till lektioner som återkommer på sid.19, under rubriken ”I klassrummet, några förslag på lektioner”, i denna uppsats, är förhoppningen att eleverna ska uppfatta denna typ av litteratur som bra och intressant.

Även Wolfgang Iser¹¹ teori om läsprocessen och mötet mellan läsaren och texten, har varit till hjälp under arbetets gång. Iser anser att läsaren inte ska få allt serverat när han/hon möter en text, utan texten måste vara utformad på ett sådant sätt, med en del som är oskriven, så att läsarens fantasi stimuleras.

Miljöskildringarnas betydelse i historisk litteratur spelar en stor och viktig roll, en metod i detta arbete har varit att jämföra miljöskildringarna i två likasinnade historiska verk, Moa Martinsons debutroman *Kvinnor och äppelträd*, och Fogelströms *Stad-serie*.

Material

Huvudmaterialet som studerats, har varit Per Anders Fogelströms serie *Mina drömmars stad*,¹² tredje upplagan från 1995, samt Moa Martinsons *Kvinnor och äppelträd*,¹³ den andra pocketutgåvan från 2005. Anledningen till valet av utgåvor, har varit tillgängligheten.

⁸ Molloy, sid. 42.

⁹ Citeras efter Petra Svensson, *Skönlitteratur och den inre konversationen – en nyckel till det mest väsentliga*, (otryckt C-uppsats), Göteborg, 2007, [www.ub.gu.se, http://hdl.handle.net/2007/9589](http://hdl.handle.net/2007/9589), sid. 2.

¹⁰ Langer, sid. 44.

¹¹ Wolfgang Iser, *Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse*, ur Cles Entzenbergs & Cecilia Hanssons *Modern litteraturteori*, Malmö, 1992, 1993, sid. 319.

¹² Fogelström, *Stad-serien*, 3:e upplagan, Stockholm, 1995.

¹³ Martinson, *Kvinnor och äppelträd*, 2:a pocketutgåvan, Stockholm, 2005.

Den litteratur med teorier som återkommer, har varit studielitteratur i ämnet Svenska på Göteborgs Universitet, under perioden 2008-2009.

Tidigare forskning

Judith A. Langer har tidigare forskat i *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*.¹⁴ Hennes forskning har varit en inspirationskälla för den didaktiska delen av uppsatsen. Ebba Witt-Brattström¹⁵ har i sin revolutionerande akademiska avhandling *Moa Martinson Skrift och drift i trettioalet*, diskuterat genusproblematiken kring Moa Martinson och hennes verk. Kerstin Engman¹⁶ har genom sin biografi *Moa Martinson. Ordet och kärleken, en biografi*, förmedlat en bild av författarinnans liv.

Arne Reberg¹⁷ har genom intervjuer med Per Anders Fogelström, forskat i författarens liv och författarskap i *Per Anders Fogelström. Stockholms förste älskare*, och Anna Bodin¹⁸ har i sin bibliografi *Per Anders Fogelström. En bibliografi*, gett en översikt över Fogelströms verk.

För att få en förklaring till vad en historisk roman är, och betydelsen av den, har Jan Brobergs *Äventyr i flydda tider*,¹⁹ varit till stor hjälp.

Wolfgang Iser har forskat kring ämnet läsprocessen och sammanträffandet mellan texten och läsaren,²⁰ vilket är viktigt att vara medveten om i arbetet med mötet mellan elever och litteratur.

Avhandling

Historisk förströelseroman enligt Jan Broberg

För att få klarhet i vilken genre som Fogelströms *Mina drömmars stad* skall placeras i och vilken benämning som skall användas, kommer här ett citat av Jan Broberg om den historiska förströelseromanen:

Varje gång man läser en historisk förströelseroman, finns det anledning att fundera över hur stoffet i den förhåller sig till det verkliga skeendet. Den författare som ger sig i kast med genren med ambitionen att prestera en bok, som gör ett vederhäftigt

¹⁴ Langer

¹⁵ Ebba Witt-Brattström, *Moa Martinson Skrift och drift i trettioalet*, Akademisk avhandling, Stockholm 1988.

¹⁶ Kerstin Engman, *Moa Martinson Ordet och kärleken, en biografi*, Stockholm, 1990.

¹⁷ Arne Reberg, *Per Anders Fogelström, Stockholms förste älskare*, Stockholm, 1997.

¹⁸ Anna Bodin, *Per Anders Fogelström. En bibliografi*, Stockholm, 2004.

¹⁹ Jan Broberg, *Äventyr i flydda tider. Historisk underhållning från Jean M. Aue till Herman Wouk*, Lund, 2003.

²⁰ Iser, sid. 319.

intryck ur historisk synvinkel, måste förstås sätta sig in i den period han tänker beskriva på ett sådant sätt, att det inte bara blir fråga om lite på måfå utströdda tidsanknutna detaljer.²¹

Broberg menar att det ställer vissa krav på ett verk om den skall kallas för en historisk förströelseroman. Det är mycket som skall stämma, som till exempel språket, hur talade man under den tidsepok som romanen utspelar sig? En annan viktig del är personerna, hur fungerade de? Hur tänkte de? Broberg menar att det finns ett dilemma när det gäller att skriva historiska romaner. För att få kalla en roman för en historisk roman, krävs en hel del forskning, ”fakta måste ju blandas med fiktion.”²²

En författare som troligtvis inte såg något problem eller dilemma i att blanda fakta med fiktion och att grunda den fakta som finns ur en gedigen forskning, var Per Anders Fogelström. Hans *Stad-serie* stämmer gott in på genren historisk förströelseroman, då den blandar fakta med fiktion och speglar hundra år i Sveriges huvudstads historia med allt från rätt klädstil på karaktärerna, till det politiska läget i både Sverige och övriga världen.

Per Anders Fogelström

Bakom de fakta som Fogelström presenterar i sina romaner, ligger en omfattande forskning i både Stockholms och världens historia. Enligt Arne Reberg har Fogelström ”forskat i källor och arkiv, studerat kartor, bilder och brev, ett faktiskt stoff som gör hans böcker trovärdiga in i minsta tvärgränd.”²³

Detta forskande som Fogelström utförde (hans bibliotek med litteratur om Stockholm finns idag på Stockholms stadsmuseum), gör att *Stad-serien* blir en historisk översikt, till stor del starkt grundad ur verkligheten.

Fogelström föddes under första världskriget och bevittnade det andra²⁴. Även det faktum att Fogelström växte upp i huvudstaden, och själv har tagit del av Stockholms historia genom egna ögon, får serien att verka mer trovärdig.

Fogelström föddes 1917 i Stockholm, men tillbringade sina första år i Petrograd (nuv. S:t Petersburg), därefter Finland och senare Stockholm. Hans barndom var präglad av första världskrigets oro och hans far lämnade tidigt familjen. Faderns frånvaro var ett stort ”trauma”²⁵ för Fogelström. Hans tillvaro var präglad av kvinnor, detta påverkade hans senare författarbana då han blev en av de få författare under denna tid, som skildrade kvinnors liv på

²¹ Broberg, sid. 144.

²² Ibid, sid. 9.

²³ Reberg, sid. 11-12.

²⁴ Bodin, sid. 11.

²⁵ Ibid, sid. 12.

ett trovärdigt och ”insiktsfullt”²⁶ sätt. Först bodde han i Vasastaden hos mormodern tills han 21 år gammal ryckte in i det militära.²⁷ Han gifte sig 1943.²⁸ Hans första tryckta verk tillsammans med Svend Bahnsen, *Världspolitik i karikatyrier*, utkom 1943-1945.²⁹

1946 var det år som hans första dikt publicerades³⁰, därefter tog hans författarbana fart. En av Fogelströms främsta förebilder var August Strindberg (1849-1912). Anna Bodin beskriver förhållandet Strindberg/Fogelström såhär:

Strindbergs romaner prisades på sin tid särskilt av konstnärerna för att han aldrig ett ögonblick glömde omgivningen, sceneriet, aldrig såg personer och händelser isolerade. Hans öga levde oavbrutet med i skildringen. På samma sätt målar PAF³¹ i sina bästa stunder upp en lika levande och åskådlig bild av Stockholm som Strindberg i den berömda inledningen till *Röda rummet*. Han är en alltid seende författare, i sina historiska romaner starkt inspirerad av sin stora bildskatt från gamla Stockholm.³²

Här jämförs Fogelström med Strindberg, vilket visar på vilken nivå han är placerad i den svenska litteraturhistorien.

Ett antal verk har filmatiserats, bland annat *Sommaren med Monica* (1951), som blev en stor succé även internationellt, med Ingemar Bergman (1918-2007) som regissör.

Stad-serien

Åren 1960-1964 utgavs de fem verk av Per Anders Fogelström som kom att kallas *Stad-serien*. Tre verk i serien utgavs senare: *Vävarnas barn*, *Krigens barn*, *Vita bergens barn*, men dessa kommer inte att behandlas i denna uppsats. Seriens handling sträcker sig mellan åren 1860-1968: *Mina drömmars stad* (1860-1880), *Barn av sin stad* (1880-1900), *Minns du den stad* (1900-1925), *En förvandlad stad* (1925-1945) och *Stad i världen* (1945-1968). Läsaren får i dessa fem verk följa Henning Nilsson från 1860, och därefter hans efterkommande släktingar under ett århundrade, i ett Stockholm under snabb utveckling. Fogelström ger i sina verk en tydlig, sakkunnig och väl framarbetad bild av Stockholm under en period där utvecklingen tog stora kliv framåt. De människor som levde där, fattigdomen och den starka kraften som finns i släktband.

Det fina med Fogelströms unika släktbandsskildringar, är att de binder ihop hela historien. Henning Nilsson och de övriga som dör, återkommer längre fram genom att deras

²⁶ Bodin, sid. 13.

²⁷ Ibid, sid. 16.

²⁸ Ibid, sid. 17.

²⁹ Ibid, sid. 11.

³⁰ Ibid, sid. 18.

³¹ PAF, förkortning för Per Anders Fogelström

³² Bodin, sid. 19.

efterkommande minns dem, vilket gör att man som läsare upplever många ”aha-upplevelser”. Man förflyttas tillbaka genom att minnas, för att sedan återkomma till den tidsepok och de människor som lever just då. Miljöbeskrivningarna förändras hela tiden i takt med att åren som går. Som läsare får vi uppleva hur det är att ha vägglus, eller hur trött en tolvårig flicka är när hon kommer hem från en tolvtimmars arbetsdag på tvålfabriken. Vi får möta den trevande första kärleken, och det förfall som uppenbarar sig i alkoholismens tunga fotspår. Fogelström ger en väl arbetad miljöbeskrivning i serien, men det är ändå människornas situation som är det viktiga och centrala. Mitt i en dyster period, där kampen för att överleva och för att få mat på bordet är det som drev individerna framåt, fanns det ständigt en gnutta hopp och en drivkraft som sällan skådas i vårt samhälle idag. Man ställs inför en tid som är främmande, men ändå inte så långt borta.

Under seriens handling får läsaren ta del av några av de stora händelserna i Stockholms historia under åren 1860-1968, bland annat hur två världskrig påverkade staden, vägnätet som sakta tog form, vänstertrafik blir till högertrafik, spårvagnar som går från att vara hästdragna till att drivas av el, samt hur kända byggnader kom till och förändrade stadsbilden. Det politiska läget i Sverige följer även som en röd tråd genom hela serien, från det att ”August Palm kom till Sverige för att predika socialismen”,³³ och politiska reformer, som till exempel införandet av semester för löntagare, eller uppbyggandet av det Svenska sociala skyddsnätet. Den läsare som är ute efter mycket spänning och för all del humor, kan välja bort denna serie, då handlingen är som en historiebok där människan och miljön står i centrum.

Här vore det passande med ett citat ur *Stad i världen*:

Också staden hade fått en annan takt. Fortfarande växte den för varje år, hade nu nått upp till över 800 000 invånare. Men till skillnad från förr bodde de flesta nu i förorter, långt utanför de gamla tullarna. Antalet privatbilar blev allt större – bensinransoneringen efter Suez-krisen medförde bara ett tillfälligt avbrott. På tio år hade bilarnas antal fördubblats.³⁴

När man läser ovanstående citat, kan man gå till de sista sidorna i boken, ”Tidsangivelser för kapitlen i romanserien ”Stad”,³⁵ och leta efter kapitelrubriken *Språng*, där citatet är hämtat ifrån. Här får man uppgifter om vilket år som denna händelse utspelar sig, vilket i detta fall är 1955-1958. I dessa få rader blir även läsaren upplyst om när Suez-krisen var, hur många invånare Stockholm hade under denna tidsperiod, var de flesta invånare bodde och att privatbilsindustrin blomstrade. Därmed kan det konstateras att man som läsare får ut en hel

³³ Per Anders Fogelström, *Mina drömmars stad*, Stockholm, 1960, sid.284.

³⁴ Fogelström, *Stad i världen*, Stockholm, 1968, sid. 162.

³⁵ Fogelström, *Stad i världen*, sid. 307 (under kapitlet *Språng*).

del fakta bara genom att läsa några rader i en av Fogelströms verk, som ett uppslagsverk, men ändå med en gångbar handling där människan har betydelse. Fakta blandas med fiktion (sid.5).

Moa Martinson, en annan arbetarförfattare

Moa Martinson (1890-1964), kom ut med sin debutroman *Kvinnor och äppelträd* 1933. Hon lyckades etablera sig och blev en hyllad, men även kritiserad (främst av manliga kritiker)³⁶ författare. Hon skrev ett stort antal verk under sin livstid, inklusive essäer, noveller och en diktsamling, samt även ett stort antal artiklar. Efter hennes död, gjordes en TV-film baserad på hennes roman *Rågvakt* (1974),³⁷ en TV-serie baserad på *Mor gifter sig* (1979)³⁸ och en spelfilm baserad på hennes eget liv, *Moa* (1986).³⁹

Mycket av det som Moa Martinson skrev var självupplevt. När hon föddes var hennes mor Kristina ensamstående och detta innebar reaktioner hos kyrkan i Vårdsnäs socken (söder om Linköping), de ville helt enkelt sparka ut den höggrvida Kristina (Moas mor) från socknen. Dessa händelser kring sin födelse skildrade senare Martinson i *Pigmamma* (1924) samt novellen *Fjäderbrevet* i samlingen *Armén vid horisonten* (1942). Dessa reaktioner från kyrkan och den ovilja de visade Kristina som ogift och höggravid, satte förstås djupa spår i Martinsons relation till gud och bibeln under resten av hennes liv. Även detta påverkade givetvis hennes författarliv och under ytan i många av hennes verk, kan det skönjas en misstro mot kyrkan. Ett exempel är det första inlägg Martinson hade i tidningen *Brand*, i spalten ”Kvinnan och socialismen”,⁴⁰ kritiserar hon öppet kyrkan genom att skriva ”Är bibeln sann, då är bibelns gud sämre än någon jordisk far sämre än de brännvinsdrickande kristna hedningarna ni så vackert talar om.

När Kristina träffade Martinsons styvfar, innebar det ett liv med ständiga flyttar och allt vad det innebar att leva tillsammans med en alkoholist. Dessa flyttar skildrade hon i *Kvinnor och äppelträd*, då karaktären Sally flyttade hela 34 gånger innan hon ens var elva år. Den alkoholiserade styvfadern gav mycket stoff till Martinson verk, då alkoholen spelar en betydande roll i samtliga hennes verk.

³⁶ Engman, sid. 187-190.

³⁷ www.sfi.se, 7.6.2010

³⁸ www.sfi.se, 7.6.2010

³⁹ www.dvdforum.nu, 7.6.2010

⁴⁰ Engman, sid. 98.

Större delen av sitt liv, närmare bestämt hela 54 år,⁴¹ levde Martinson på torpet Johannesdal, nära Ösmo. Hennes förste man Karl, söp även han och större delen av hans inkomst gick åt till alkohol, därmed levde Martinson och de sex barnen under svår fattigdom⁴² fram till hennes genombrott som författare. 1929 gifte hon om sig med Harry Martinson. Äktenskapet upplöstes den fjärde Mars 1940.⁴³

Martinson blev märkt av två stora sorger under sin livstid, den första var när hennes två yngsta söner Manne och Knut drunknade i sjön Styran år 1925,⁴⁴ samt när hennes första man Karl tog sitt liv 1927.⁴⁵ Detta sägs ha påverkat Martinsons författarskap och även hennes livssyn.

Kvinnor och äppelträd

Ebba Witt Brattström skriver i sin avhandling om *Kvinnor och äppelträd*:

I kvinnor och äppelträd tillkommer en stilistisk och formmässig medvetenhet som låg i tiden. Modernisterna formulerad en medryckande, utopisk livskänsla som också talar i *Kvinnor och äppelträd*, med den skillnaden att där finns en fond av kvinnliga erfarenheter.⁴⁶

Dessa kvinnliga erfarenheter som dominerar i *Kvinnor och äppelträd*, är ju av förståeliga skäl dominerande just på grund av att Moa Martinson var kvinna, men hon lyckades även förmedla en fullständig livskänsla, vilket till stor del beror på att delar av handlingen är självupplevt av Martinson själv.

Handlingen i *Kvinnor och äppelträd* utspelar sig, i likhet med Per Anders Fogelströms *Stad-serie*, under slutet av 1800 talet, till efter första världskriget. Inledningen till romanen handlar om mor Sofie, som föder femton barn under sin livstid, tills hon tar sitt eget liv. Ellen och Sally som är släktingar till mor Sofie i tredje led, får vi därefter möta och följa i deras liv. Detta blir som en fortsättning på mor Sofie och hon dyker upp vid ett flertal tillfällen under romanen, som en skugga som vakar över dessa två. Ellen och Sally känner inte varandra i början, men deras vägar korsas och det blir början till ett långt och varmt vänskapsförhållande.

⁴¹ Ibid, sid. 42.

⁴² Ibid, sid. 47.

⁴³ Ibid, sid. 236.

⁴⁴ Engman, sid. 94.

⁴⁵ Ibid, sid. 118.

⁴⁶ Brattström, sid. 83.

Med detta verk var Moa Martinson tidig med sin skildring av kvinnans sexualitet, ur det kvinnliga perspektivet. Mycket i *Kvinnor och äppelträd* är baserat på Martinsons eget liv. En känd episod som är självupplevt, är när Sally i ensamhet föder sin son. Martinson födde sin egen son Knut i ensamhet.⁴⁷

Varför arbetarförfattare?

Både Moa Martinson och Per Anders Fogelström betraktas som arbetarförfattare. Andra ord som representerar denna typ av litteratur är, arbetarlitteratur, socialrealism eller proletärlitteratur. Innebörden är ganska enkelt förklarad, litteratur som går under dessa benämningar är skrivna av författare som ofta beskriver berättelser om vardagslivet för arbetarna. Ofta är dessa berättelser helt eller delvis självupplevda av författaren själv, och författarskapet är ofta självlärt.⁴⁸ Ett bra exempel på det är Moa Martinson som i början på sin karriär skrev många artiklar där stavningen och grammatiska felaktigheter snarare var en regel än ett undantag. Martinson fick mycket kritik för detta, men fortsatte dock sin författarbana, och det gick ju med facit i hand, riktig bra.

Likheter och olikheter, en jämförelse mellan *Mina drömmars stad* och *Kvinnor och äppelträd*

Dessa båda verk skildrar en vardag som utspelar sig för cirka hundra år sedan. De förmedlar en verklighet där fattigdom och trångboddhet verkligen hade en dominerande ställning, med allt vad det innebar. Alkoholismen fanns där hela tiden och orsakade ytterligare elände, som om det inte räckte med den övriga misären. Tyvärr var väl många gånger alkoholismen den stora orsaken till familjemisären under denna tid. Trots all skildring av misär i dessa två verk, lyckas författarna att förmedla ett trovärdigt budskap om hoppet som överlever allt, det är verkligen det sista som finns kvar när allt annat är borta hos människan. Miljöskildringarna i dessa verk har en stor likhet i sin framträdande roll. Författarna lägger stor vikt vid att beskriva rummen och även de små tingen som får stor betydelse, vilket gör att läsaren upplever en större förståelse och inlevelse i hur livet tedde sig under denna epok i Sveriges historia. En annan viktig likhet är beskrivningarna av familjen. Författarna har avsiktligt tagit fasta på tidens gång och de olika generationerna som tar vid efter varandra, vilket får läsaren

⁴⁷ Engman, sid. 94.

⁴⁸ Pernilla Tønning, www.lu.se, *Arbetarlitteratur då och nu? En jämförelse mellan kvinnor och äppelträd, Mig ägen ingen och Svinälängorna*, Kandidatuppsats, Lund, 2009, sid. 5 och 6.

att lätt följa tidens spår i dessa verk. En person dör, men tiden går vidare genom dess barn och barnbarn, som att följa en tids linje.

Ur ett genusperspektiv kan man säga att både *Stad-serien* och *Kvinnor och äppelträd* skildrar starka kvinnor. De kvinnliga karaktärerna bidrar med sina sunda, varma och omhändertagande personligheter. Som läsare sympatiserar man med dessa kvinnor och känner starkt för dem, då de symboliserar det som för livet vidare, den moderliga kärleken.

Det finns förstås undantag, som Bärta i *Minns du den stad*,⁴⁹ hennes liv som blev förstört av alkoholen och gjorde henne till en ytterst osympatisk person.

Henning och Lottens dotter i *Stad-serien*, Emilie, är en person som är med under praktiskt taget hela historien. Runt hennes varma person cirkulerar de övriga karaktärerna och hon blir som en centralfigur. Hon engagerar genom både sorg och lycka, levde under extremt fattiga förhållanden tills tiderna blev bättre, även då hade hon svårt att förstå att tiderna var annorlunda. Den som aldrig varit med om fattigdom kan ha svårt att förstå Emilies oförmåga att acceptera de bättre tiderna

I *Kvinnor och äppelträd* är det tre kvinnor som är dominerande karaktärer, Sally, Ellen och Mor Sofi. Dessa tre kvinnor framställs som starka och varmhjärtade i en svår tid. Männen får inte så mycket utrymme, utan återkommer ibland, och då mest med bekymmer. Martinson skildrar dock en man med värme i *Kvinnor och äppelträd*, och det är gamlingen i Apeldal, som Ellen blev så god vän med. Även Bernards kamp med sig själv efter att han slagit Ellen,⁵⁰ är en varm skildring av en mans dåliga samvete mot sin fru som han älskar.

Även i *Stad-serien* dyker det upp män som skildras med värme, till exempel Gunnar, som Emilie tog hand om när han misshandlades av sin alkoholiserade far Johan. Det visade sig senare att Johan inte var Gunnars far, utan August Bodin. Denne Gunnar skildras även han med värme, som en vänlig person som inte ville någon illa.

Därmed får det bli sagt att dessa verk av Martinson och Fogelström innehåller både värme och kyla, vilket snabbt kan relateras till verkligheten, för vilken värld är enbart i svart eller vitt?

Författarnas egna livsåskådningar

Stad-serien och *Kvinnor och äppelträd* är två verk som man tydligt kan se ett samband mellan författarnas egna liv och det som beskrivs i deras texter. Är det därmed så att de även har lyckats att överföra egna livsåskådningar på läsarna genom sina verk? Man kan se det som att

⁴⁹ Fogelström, *Minns du den stad*, Stockholm, 1964.

⁵⁰ Martinson, sid. 188.

det som författarna bär med sig som egna erfarenheter i sina texter, som till exempel när Sally föder sin son i ensamhet, kan även ge en viss form av livsåskådning från författare till läsare. Egna erfarenheter bidrar för alla människor, inte bara författares, till att se på sina egna liv och förändra sina egna livsåskådningar. När det gäller författare, genomsyrar dessa deras texter och läsaren kan i viss mån se författaren genom texten.

Moa Martinson hade en kritisk syn på kyrkan, detta till följd av hur hennes mor, som ogift och gravid, bemöttes av de som representerade den (sid. 9). Därmed kan man inte säga att hon var ateist, men hon hade svårt att kombinera sin tro med sina politiska åsikter. Detta märker man när man läser till exempel *Kvinnor och äppelträd*, det lyser igenom på många ställen. Det samma gäller Per Anders Fogelström, när han i sina verk tydligt förmedlar sin kärlek till Stockholm. Det går inte att ta miste på hur mycket han kände för storstaden och dess invånare från sekelskiftet till 1900-talet. Detta kan användas vid lektionsplanering (punkt 6, sid. 21), där eleverna själva får forska kring hur mycket av författarnas egna livsåskådningar och åsikter som lyser igenom i sina verk

Tidens gång och dödens närvaro i litteraturen

För ungdomar idag, kan döden vara något som händer långt fram i framtiden, långt bortom horisonten. Döden existerar knappt, det är något som händer andra, något som man läser om i tidningen men aldrig kommer i närheten av en själv. Ibland blir man påmind, när någon släkting eller kompis dör, men döden håller sig ändå på säkert avstånd. Visst är det något som ungdomar funderar på och pratar med varandra om, men den finns inte i närheten, som för äldre personer där den sakta men säkert blir en realitet som skymtar bakom hörnet.

I *Stad-serien* och *Kvinnor och äppelträd* är närvaron av döden konstant. Även tidens gång, som leder fram till döden, är där och leder läsaren på denna smala väg. Genom fattigdomen och sjukdomarna är döden som ett närvarande spöke som hela tiden gör sig påmind, ett ständigt hot som lockar med att få ro och sinnesfrid från det hårda livet. Men detta gör att den livskraft som karaktärerna bär på, är stark. Elevernas föreställningsvärldar om den värld de lever i just nu måste rubbas i detta möte med tidens gång och döden, och därmed påverka hela elevens livssyn. Dessa nya tankar om livet och döden kan vara ett bra diskussionsämne vid gruppresponsen (sid.21), och även under arbetet med elevernas föreställningsvärldar (sid.17).

Att möta en text som delvis saknar skildringar av rummet/miljön.

Skönlitteratur innehåller berättelser där människor erfar sig i kontakt med alternativa världar. Dessa människor är mentala konstruktioner som uppstår i den läsandes upplevelsevärld, en symbios av faktisk text och människans kreativa fantasi.⁵¹

Denna beskrivning av symbiosen mellan texten och den kreativa fantasin, som är hämtad från Bråkenhielm och Petterssons *Att fånga världen i ord*, kan ses som en sammanfattning över betydelsen av skönlitteraturläsning. Genom att läsa skönlitteratur, kan dörrar öppnas till nya världar, alternativa världar, och den stora frågan är om det finns något annat sätt, än genom skönlitteraturen, att komma in i dessa världar? De historiska romanerna får läsaren att möta och erfara människor och miljöer från svunna tider, vilket är unikt för dessa romaner. Inget annat medium kan få människan att besöka en förestånden tid och delta i de rum som presenteras, på samma sätt som i de historiska romanerna. Visst kan en film eller en pjäs som utspelar sig i förgången tid, ge oss en vink av hur det var förr, men det blir aldrig det totala deltagandet som läsaren skapar genom sin kreativa fantasi i läsningen av historisk skönlitteratur.

Hur viktigt är det då med miljöskildringar i dessa historiska romaner? När vi läser, vill vi hela tiden ha en uppfattning om hur det ser ut där handlingen utspelar sig. Om det saknas skildringar i det vi läser, skapar vi själva en bild efter egen förmåga, men något saknas dock. Miljöskildringar berikar texten, speciellt de historiska skildringarna och ger den liv. Här kommer ett citat ur *Kvinnor och äppelträd*, som genom sin miljöbeskrivning nästan får läsaren att känna doften av denna novemberdag: ”Det är en solig novemberdag, oxelns blad är ännu kvar och skimrar i alla färger, färger nästan lika granna som de mattor som Sofi brukade färga med stoffer från örter och bark.”⁵² I *Kvinnor och äppelträd* dominerar naturligtvis skildringar av naturen, då det mesta som sker är på landsbygden. I *Stad-serien* däremot, är naturbeskrivningarna få, då det mesta som händer, sker i stadsmiljö. Gatunamn, kullerstengator, industrier, fordon med mera, är återkommande teman som färgar hela serien. Det är inte för inte som serien kallas för just *Stad-serien*.

En berättelse som utspelar sig i en miljö som vi är väl kända med, i nutid, kan vi lätt relatera till och skaffa oss en klar bild av rummet/miljön, men en berättelse från förr är inte så lätt att relatera till. Därför spelar miljöskildringarna en stor roll i dessa romaner. I avsnittet om

⁵¹ Carl Reinhold Bråkenhielm och Torsten Pettersson, *Att fånga världen i ord*, Malmö, 2003, sid. 143.

⁵² Martinson, sid. 24.

föreställningsvärldar (sid. 17), kommer en mer ingående diskussion om betydelsen av miljöskildringarna när elever möter litteratur i skolan.

Mötet med det förflutna, en viktig pusselbit för att nå förståelse varför vårt samhälle ser ut som det gör idag.

Torlaug Løkensgard Hoel menar att läsning gör att man ständigt omvärderar det man redan kan. Det är en ”process där nya insikter, nya frågor och en ny förståelse hela tiden utvecklas”.⁵³

Stad-serien och *Kvinnor och äppelträd* är utmärkta studiematerial i skolan för att få eleverna till ökad kunskap i både historia och svenska. Att bägge dessa verk är skrivna av svenska författare och handlar om Sverige förr, ger en ännu djupare förståelse, då eleverna kan känna igen sig och lättare kan relatera till sina egna liv. Kursplanen i svenska (sid.3) skriver att: ”skönlitteraturen bär på en del av vårt kulturella arv”⁵⁴, denna typ av litteratur förmedlar på ett fint sätt vårt kulturarv, genom sina breda beskrivningar av både miljö och personer i ett historiskt perspektiv. Denna process som sker i klassrummet i mötet mellan elever och historisk litteratur, bör läraren vara medveten om, och dessutom kunna analysera och jämföra med styrdokumentet.

I högstadiet och gymnasiet är det ibland svårt att få eleverna intresserade av vår historia, frågan kommer ofta upp varför man läser om till exempel första världskriget. För en vuxen är perspektiven helt annorlunda och vi kan inte förstå detta svaga intresse för vår historia. Kanske beror detta på att historieundervisningen är för bred, med djupdykningar på de viktigaste och största händelserna i historien. Kanske är det viktigt att först läsa om den närmaste tiden, den som var igår, för att lättare förstå den tiden som var för två tusen år sedan? Detta gör att dagens elever även kan nå förståelse för varför vårt samhälle ser ut som det gör idag, därmed kan även samhällskunskap och geografi läggas till listan över ämnen som når ökad kompetens hos eleverna genom litteraturen.

För att jobba med historisk litteratur med elever krävs en hel del funderingar kring de didaktiska frågorna. Molloy skriver om de ”klassiska didaktiska grundfrågorna”,⁵⁵ som varje lärare borde ta del av som ett led i litteraturundervisningen, vilka är:

⁵³ Torlaug Løkensgard Hoel, *Skriva och samtala. Lärande genom responsgrupper*, Malmö, 2001, sid. 46.

⁵⁴ Gunilla Molloy, *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, Malmö, 2007, sid. 31.

⁵⁵ Molloy, sid. 31.

- Vad?
- Hur?
- Varför?

Innehållet, det vill säga skönlitteratur eller kulturarvstexter, kan svara på frågan om ”vad”.

Frågan om ”hur”, är själva förmedlingen. Frågan är hur man ska kunna få eleverna att grundlägga goda och bra läsvanor och hur man sedan ska arbeta med den lästa litteraturen.⁵⁶

Själva motivet, som är svaret på den sista klassiska didaktiska grundfrågan: varför? Varför ska eleverna läsa ett visst verk, här spelar läraren en stor roll vid valet av litteratur, för hon/han har makten att välja vad eleverna ska läsa. Svensklärarens kompetens i olika teorier som: didaktik, litteraturteori, receptionsforskning och genusteori, spelar en viktig roll, då den som har insikt i dessa teorier lättare kan ”förklara sina val av viss skönlitteratur”.⁵⁷

En erfaren och medveten svensklärare räknar även med, vid valet av litteratur, att elever upplever litteraturen på olika sätt beroende av tidigare erfarenheter, religion, kärlek, livsföring, vad som är rätt och fel och så vidare. När eleverna får möta historisk litteratur från en annan tid, så får de också samtidigt möta perspektiv, föreställningar och uppfattningar som är långt ifrån deras egna. För en svensk elev, kan fattigdomsskildringarna i *Mina drömmars stad* vara milslång ifrån den egna erfarenhetsvärlden, medan en elev som ursprungligen kommer från ett u-land med utpräglad fattigdom, kan känna igen sig i texterna och relatera till dem.

Wolfgang Iser och läsprocessen

Wolfgang Iser (1926-2007), har forskat i sammanträffandet mellan läsaren och texten, vilket kan vara användbart i litteraturundervisning i skolan. Han menar att detta sammanträffande ”ger det litterära verket liv”⁵⁸ och han anser att en text måste ha en sådan form att den låter läsarens fantasi ”själv framarbete saker och ting”.⁵⁹ Med detta menar han att en läsare inte ska få allt serverat i en text, utan att själv genom sin fantasi får fantisera kreativt och aktivt. Om det är så, utan att det går för långt åt det ena eller det andra hållet och läsaren blir uttråkad eller överansträngd, blir läsandet ett nöje. Även Isers teori bör alltså vara med i svensklärarens kompetensområde vid val av litteratur till den svenska litteraturundervisningen.

⁵⁶ Molloy, sid. 32.

⁵⁷ Ibid, sid. 33.

⁵⁸ Iser, sid. 319.

⁵⁹ Ibid, sid. 320.

Pojkar och flickor som möter litteratur

Enligt många undersökningar har pojkar mindre intresse av att läsa skönlitteratur i skolan än flickor. Vad kan det bero på? Är det eleven, textens utformning, eller beror det på hur läraren lägger upp undervisningen kring litteraturen? Molloy skriver att ”Skälen till att en del elever avvisar vissa böcker kan vara flera, och kön förefaller obestridligt vara ett.”⁶⁰Hon beskriver hur genus ofta fungerar och agerar i skolan, utan att vi egentligen tänker på det, eller lägger märke till det. När läraren skall presentera en skönlitterär bok för klassen, så bemöts den omedelbart olika av flickor och pojkar. Detta beroende på könet på huvudpersonen, eller miljön som handlingen utspelar sig i, eller framför allt (i och med att det är detta som eleven ser först) omslaget.⁶¹

En hypotes som verkar vara av allmän uppfattning, är att den skönlitteratur som presenteras i skolan, ofta är skriven av män och handlar om män. Detta bidrar till att underbygga de föreställningar om att flickor syns mindre än pojkar.⁶²Det är alltså ett problem, förhållandet mellan läraren, eleven och litteraturen. För mötet mellan litteraturen och eleven är påverkad av både sitt eget och lärarens kön. En bra start för läraren borde då vara att inte dela in sina elever i pojke och flicka, utan helt utgå ifrån att behandla samtliga elever för vad de är, just elever.

Tidigare undersökningar visar även att pojkar ogärna läser skönlitteratur där huvudpersonen är kvinna, men däremot läser gärna flickor skönlitteratur där huvudpersonen både kan vara man och kvinna.⁶³Här stöter läraren på ett klassiskt ’hönan eller ägget’ problem, för är det på grund av de stereotypa val av litteratur som främst vänder sig till pojkar, som pojkar gärna avstår från litteratur med en kvinnlig huvudperson, eller är det så att skolan har ”vänt kappan efter vinden” och låtit pojkarna få styra valet av litteratur?

Om man ser till tidigare undersökningar, enligt ovan, kan man snabbt konstatera att i *Stad-serien* finns det flera huvudpersoner av bägge könen, vilket därmed kan leda till ökat intresse från pojkarnas sida. I *Kvinnor och äppelträd* dominerar kvinnorna, vilket kan vara ett skäl till att pojkarna anser att den är tråkig att läsa. Men detta borde inte påverka lärarens val av litteratur, för att ytterligare jämna ut skolans ofta stereotypa litteraturval.

⁶⁰ Molloy, sid. 69.

⁶¹ Ibid, sid. 69.

⁶² Ibid, sid. 64,71.

⁶³ Ibid, sid. 70, 71.

Judith A. Langer och elevernas föreställningsvärldar

Att jobba med litteratur tillsammans med gymnasieelever, kan vara både givande och stimulerande, mycket beroende på slutresultatet. För att nå ett bra slutresultat där både eleverna och lärare känner sig nöjda med prestationen, kan man med hjälp av Judith A. Langers teori om byggandet av föreställningsvärldar,⁶⁴ nå ännu längre i arbetet med att bredda elevernas litterära erfarenhet. Det hela handlar egentligen om att läraren för en dialog med sina elever, för att själv och även för eleven, bilda sig en uppfattning var de är förståndsmässigt och hur långt de har kommit i begreppsutvecklingen. Allt för att analysera och försöka omsätta innehållet i styrdokumentet. Langer menar att det finns fyra faser som är delar i varje elevs ”byggande av föreställningsvärldar”:

1. Att vara utanför och kliva in i en föreställningsvärld.
2. Att vara i och röra sig genom en föreställningsvärld.
3. Att stiga ut och tänka över det man vet.
4. Att stiga ut ur och objektifiera upplevelsen.⁶⁵

När eleven ska närma sig en text som Fogelströms *Mina drömmars stad*, eller Martinsons *Kvinnor och äppelträd*, (eller vilken annan text som helst förstås, men nu är siktet inställt just på dessa verk), menar Langer att de först går igenom första fasen i byggandet av föreställningsvärldar. Här skapar man en ”föreställning om vad texten ska handla om”,⁶⁶ man söker efter ledtrådar om handlingen, huvudkaraktärerna och deras förhållanden sinsemellan, miljön och situationen de befinner sig i. Denna föreställning som man bygger upp i första fasen bygger mycket på elevens egna erfarenheter och kunskaper.⁶⁷ Här spelar förstås miljöskildringarna en stor roll för att kliva in i en föreställningsvärld, då de är ledtrådar till hur det ser ut och själva helhetsbilden av huvudkaraktärernas situation. Denna fas är intressant för att den är så varierande från elev till elev, just på grund av deras olika personliga erfarenheters speglingar i uppfattandet av vad texten ska handla om.

Den andra fasen i Langers föreställningsvärldar, är när eleven blir gripen och fångad av själva berättelsen. Hon beskriver denna fas som ”I denna fas använder vi alla vår kunskap om texten, oss själva, livet och världen för att utforma, och koppla samman, våra tankar,

⁶⁴ Langer

⁶⁵ Ibid, sid. 31-35.

⁶⁶ Ibid, sid. 31.

⁶⁷ Ibid, sid. 32.

ersätta uppfattningar och göra vår bild av vad vi tror att verket handlar om fylligare.⁶⁸ Här fördjupas helt enkelt förståelsen för texten.

Tredje fasen har ett starkt samband mellan den fiktiva världen och elevens eget liv. Här kan man gå ur föreställningsvärlden och inse att den påverkar det egna livet. Langer menar att det är denna fas som är orsaken till att vi läser litteratur. Den speglar oss själva och hjälper oss ”att ordna upp våra egna liv”.⁶⁹ Denna fas berör elever olika, då det ibland krävs extra litterära erfarenheter innan en text kan påverka på detta sätt.

När eleven till slut läst klart texten och kan analysera den i den sista fasen, finns även utrymme för kritik och begrundan över själva läsoplevelsen. Som rubriken säger om fas fyra, ”att stiga ut ur”, är talande för denna fas, för man stiger verkligen ut ur och begrundar på avstånd. Man kan säga att eleven inspekterar texten.⁷⁰

För att dra nytta av dessa föreställningsvärldar, krävs att eleverna är medvetna om dem under läsningen, för att sedan vid en senare diskussion och även under pågående läsning, kan reflektera över dem. Syftet med att arbeta med föreställningsvärldar är att utforska texten så mycket det går. Detta syfte att utforska, är viktigt enligt Langer, då det är själva utforskningen som är litterär erfarenhet.

Genom detta utforskande kan eleverna, förutom att läsa litteratur och att tala om den, forska kring sina egna beteenden, erfarenheter och tankar.⁷¹ I detta arbete med historisk litteratur kan dessa föreställningsvärldar vara av stor betydelse. Genom att diskutera Langers fyra faser med eleverna, ökar förståelsen för hur det faktiskt såg ut för hundra år sedan för de människor som karaktäriseras i *Stad-serien*, och *Kvinnor och äppelträd*. Det kan öppna dörrar hos eleverna, som ökar deras intresse för vår kulturhistoria och bredda deras litterära erfarenhet inför mötet med annan litteratur.

I klassrummet, några förslag på lektioner

När läraren i svenska bestämmer sig för att använda dessa två aktuella verk i sin litteratur, kan lektionsplaneringen börja med en presentation av den valda litteraturen, samt lite om Langers föreställningsvärldar. Även responsgrupparbetet kan presenteras, och klassen kan delas in i grupper för både litteraturstudierna och responsarbetet. Detta för att eleverna ska ha med sig, och vara medvetna om hur både arbetet med föreställningsvärldarna, och hur responsen fungerar, under hela sin läsoplevelse. Under tiden som eleverna sedan läser, kan läraren ha

⁶⁸ Langer, sid. 33.

⁶⁹ Ibid, sid. 34.

⁷⁰ Ibid, sid. 34-35.

⁷¹ Ibid, sid. 10.

enskilda samtal med varje elev, utifrån de fyra faserna i byggandet av föreställningsvärldarna. Genom att läraren tar anteckningar om hur eleverna upplever texterna, kan detta sedan sammanställas och presenteras för klassen som en bra avslutning på dessa litteraturstudier.

Syftet från kursplanen som tidigare presenterats, att ”Skönlitteratur hjälper eleverna att förstå världen och sig själva”, samt ”skönlitteraturen bär på en del av vårt kulturella arv,”⁷² ger en ganska klar bild av varför det är viktigt att arbeta med litteratur på detta sätt med eleverna i skolan. Genom att läsa denna litteratur och arbeta med den, tillmötesgår man först och främst skolans värdegrund och eleverna får en bättre förståelse för världen både förr och nu, dessutom lär de sig även att förstå sig själva. Den ökar också förståelsen och intresset för vårt kulturella arv, som dessa två verk representerar.

Här nedan följer ett antal förslag till lektioner som kan kombineras med de tidigare föreslagna litteraturstudierna kring Fogelströms *Stad-serie* och Martinsons *Kvinnor och äppelträd*.

1. När gymnasieeleverna är samlade i klassrummet, kan de delas in i fem grupper med en bok var från *Stad-serien*. De får möjlighet att studera verken och utreda den information som de ger. Ett exempel har tagits upp tidigare, citatet från *Stad i världen*, under kapitlet ”Språng”. Här kan eleverna själva forska om till exempel Suez-krisen, eller Stockholms invånarantal under den tidsperiod som uppges, för att sedan redovisa inför hel klass. Med denna typ av forskning kring Fogelströms verk, kan hela klassen skaffa sig en uppfattning om hela tidsperspektivet som handlingen i serien utspelar sig i. Grupp ett, som redovisar *Mina drömmars stad*, kan till exempel redovisa om olika sjukdomar i Sverige under denna tidsperiod. Under kapitelrubriken ”Väntan”⁷³ är Henning lungsjuk och tänker tillbaka på sin far som dog i koleran. Det dyker även upp andra sjukdomar i detta verk, som kan vara värda att utforska och redovisa. Bland annat är alkoholismen ett återkommande sjukdomstillstånd, vilket är ett utmärkt tema att utgå ifrån. Någon grupp kan klä ut sig i tidstypiska kläder och dramatisera någon del av historien, som en del av arbetet med sin text. När sedan de fem olika grupperna gått igenom sina redovisningar, kan responsen börja.
2. Eleverna får utifrån *Mina drömmars stad* och *Kvinnor och äppelträd*, själva bilda sig en uppfattning om miljöskildringarnas betydelse. Arbeta gruppvis, studera texterna.

⁷² Citerat efter Molloy, sid. 42, samt sid. 31, primärkälla: www.skolverket.se, Svenska – Kursplan.

⁷³ Fogelström, *Mina drömmars stad*, Stockholm, 1960, sid. 272.

3. En av grupperna kan dela in sig i två delar, där den ena delen läser en valfri bok ur *Stad-serien*, och den andra delen läser *Kvinnor och äppelträd*. Uppgiften för denna grupp blir att jämföra dessa verk med varandra och redovisa likheter och skillnader i miljö, tidsperspektivet, kvinnoskildringarna, fattigdomsskildringarna och så vidare.
4. Under högläsning ur valda delar i dessa valda verk, kan eleverna få kommentera vad de tänker utifrån texten. Här kan eleverna jämföra sina egna erfarenheter och sammankoppla detta med de personskildringar som finns i berättelserna. Även hemmiljön som beskrivs i verken, kan jämföras med nutidens hem. Vad har vi som inte de hade i början av 1900-talet? Hur skötte man sina toalettbesök? Fanns det någon enskildhet? Hur viktigt är det för dig att vara ensam, få en enskild plats? Hur skulle ditt liv se ut utan elektricitet? Detta lektionsförslag kan kombineras med Langers föreställningsvärldar fas ett, där eleverna kliver in i verket och skaffar sig egna uppfattningar om vad texten handlar om, miljön, karaktärerna, allt utifrån egna erfarenheter.
5. Då det förekommer mycket tidstypiskt regionalt slang i Fogelströms verk, kan eleverna få i uppdrag att forska kring dessa. Ett exempel är när Tummen i *Mina drömmars stad* ropar efter Henning ”Om jucklon macklar så ge den en toffel!”⁷⁴
6. Låt eleverna forska i olika livsåskådningar som framkommer i litteraturen. Ett exempel är att Moa Martinson hade många politiska åsikter, hur kommer det fram genom *Kvinnor och äppelträd*? En annan fråga är att fundera och diskutera kring vad en livsåskådning egentligen är. Finns det andra verk, förutom dessa, som eleverna läst och kan hitta liknande kopplingar mellan författarens livsåskådningar och sin text.
7. Ett lektionsförslag som är överkurs, men dock kan öka elevernas litterära kompetens avsevärt, är att gå djupare in på författarbiografin. De får, förutom att läsa verken, själva forska i Fogelströms och Martinsons liv och författarskap. Här går att hitta likheter i romanhandlingen och författarnas egna liv. Detta blir som ett plus i kanten för redovisningen, för de elever som siktar på ett högre betyg i svenskämnet.

⁷⁴ Fogelström, *Mina drömmars stad*, sid. 31.

8. Oavsett vilket förslag till grupparbete som väljs, skall eleverna först läsa litteraturen, sedan gruppvis arbeta, därefter redovisa muntligt samt skriftligt. De skriftliga och muntliga redovisningarna kommer sedan att vara grundmaterial tillsammans med den lästa litteraturen till responsgrupparbetet.
9. Till sist kan responsarbetet börja med nya grupper. Viktigt är att grupperna är sammansatta med jämvikt när det gäller kön, och representanter från de tidigare redovisningsgrupperna skall finnas blandade i varje responsgrupp. Mer om detta finns grundligt beskrivet på nästa sida.
10. En bra uppföljning på dessa lektioner, är om det finns möjlighet, en studieresa till Stockholm för att även se med egna ögon det som Fogelström skrev om i sina verk. Besöka Högalidskyrkan på södra mälardalens strand, stadshuset,⁷⁵ se Hammarby sjö (där Lotten gick ner sig i isen när hon skulle tvätta kläder),⁷⁶ eller helt enkelt besöka Stockholms stadsmuseum där Fogelströms bibliotek finns och mycket annat intressant kring detta ämne. Ett annat förslag är att besöka Norrköping och titta på Moa Martinsons staty vid Grytstorget.

Responsarbete med eleverna

När eleverna haft sin redovisning inför klassen, kan uppföljning ske med hjälp av responsgrupparbete. Meningen är att responsen utgår från *Stad-serien*, och för de som har läst, *Kvinnor och äppelträd*, samt de muntliga och skriftliga redovisningarna. Genom att blanda klassen och bilda nya grupper, så kallade responsgrupper, får diskussionen kring litteraturen ”ny vind under seglen”. Respons ger eleverna kompetens att reagera på texter, och framför allt att formulera sin reaktion kring den valda litteraturen. Några exempel på responsfrågor är: *Vad får vi veta? Vad får vi inte veta?*⁷⁷ Då dessa frågeställningar är breda och kan ge ett gediget underlag, kan responsarbetet kräva en hel del tid att disponera.

Syftet med respons är enligt läroplanen (*läroplan 94:8-9*) att:

⁷⁵ Fogelström, *Minns du den stad*, Stockholm, 1964, sid. 280.

⁷⁶ *Ibid*, sid. 129.

⁷⁷ Citeras efter Hoel, sid. 190.

Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära. [...] Skolan skall sträva efter att varje elev [...] lär sig att arbeta både självständigt och tillsammans med andra.⁷⁸

Att arbeta i responsgrupper lär alltså elever att arbeta tillsammans och genom diskussion, komma fram till gemensamma slutsatser. Dessa slutsatser kan sedan redovisas i klassrummet. Förutom att denna typ av lektionsupplägg ger en gedigen kunskap om historisk litteratur, ger den också träning i språk och text kompetens, vilket varje elev har användning för i framtiden.

I responsgrupparbetet gäller det som lärare att även här ta hänsyn till genusproblematiken som uppstår i gruppen. Hoel menar att det genom undersökningar framkommit att pojkar är mer diskussion och argumentationsbenägna, medan flickorna är mer nära och intima i sin diskussionsteknik.⁷⁹ Återigen återkommer skillnader mellan könen, i detta fall är det till fördel att blanda i responsgrupperna, lika många flickor som pojkar, allt för att få en bra jämvikt i diskussionen. Hoels undersökningar handlar i första hand om respons på elevtexter, men fungerar även till detta arbete med litteratur, både med muntlig och med skriftlig redovisning.

Förslag till frågor och diskussionsämnen vid responsgrupparbete efter muntlig och skriftlig redovisning enligt Hoels modell vid respons på föredrag kan se ut såhär:

Själva redovisningen:

Vad tycker du om och varför?

Innehåller redovisningen lagom med information?

Innehåller språket inslag av humor?

Hur överskådlig är redovisningen?⁸⁰

Litteraturen:

Vad tyckte du om litteraturen du läst?

Gav den dig något?

Var det något i det verk du läst, som du minns extra starkt?

Har du lärt dig något viktigt som du vill dela med dig av till dina klasskamrater?

Har din syn på livet och döden ändrats sedan du läst denna litteratur?

⁷⁸ Citeras efter Hoel, sid. 12. Primärkälla: www.skolverket.se, läroplanen 94:8-9.

⁷⁹ Hoel, sid 172.

⁸⁰ Ibid, sid. 249

Självklart är det inte så att responsgrupparbetet måste utgå ifrån ovanstående frågor. Det bästa är ju om eleverna själva får författa egna frågor och diskussionsämnen. Dessa frågor kan vara vägledande och inspirera till ytterligare frågeställningar som ger responsarbetet en ännu djupare karaktär. Under hela responsgrupparbetet skall läraren finnas med och röra sig mellan de olika grupperna som stöd och handledning.

Avslutning

Slutord

I dagens samhälle där ungdomar hela tiden blir matade med TV-serier, spännande filmer och marknadsförande reklam, kan det vara svårt som svensklärare att konkurrera med allt detta genom litteratur. Ungdomar ställer högre krav än förr, då utbudet har blivit så extremt mycket större i dag. Visst spelar det vidgade textbegreppet en stor roll även i skolan och man kan ha stor användning av annan media för att undervisa i svenska, men litteraturen spelar ändå en viktig roll. Inte bara för att det är en viktig pusselbit i skolans värdegrund, utan även mycket på grund av att det genom forskning har bevisats att om eleverna läser mycket, påverkar det även övriga ämnen utöver svenskämnet positivt. Genom att läsa mycket kan man alltså bli bättre på både matematik och historia.

Det är vanligt att man som svensklärare brottas med problemet hur man skall motivera eleverna till att läsa litteratur. Att välja bra och intressant litteratur, som i linje med skolans värdegrund ger elever litterär kompetens, kan ibland vara svårt.

När det gäller litteratur, har mycket forskning inom det området kommit fram till att det är viktigt att läsaren kan relatera till texten för att förstå den. För att motivera eleverna till att läsa litteratur och ta den till sig, är det då viktigt att de kan känna igen sig i viss mån i texterna som de möter. Genus är också en aspekt som läraren bör ta med i beräkningarna vid lektionsplaneringen. Pojkar och flickor är olika, det är ett faktum, men som lärare går det att påverka och försöka jämna ut de skillnader som finns mellan könen, så gott det går.

Vid val av litteratur i svenskämnet på gymnasiet, är det alltså viktigt för läraren att ta ställning till dessa två aspekter. Eleverna måste känna igen sig i texterna, kunna relatera till sina egna liv, och läraren måste även ta hänsyn till, och vara medveten om, elevens kön och hur mycket det påverkar.

Per Anders Fogelströms *Mina drömmars stad* kan uppfattas som tråkig, då den inte innehåller de ingredienser som dagens ungdomar uppskattar, spänning och humor. Men den innehåller så mycket annat som är intressant att veta, framför allt så kretsar den kring människan. Om det är något som vi människor verkligen kan relatera till, så är det väl människan?

Moa Martinsons *Kvinnor och äppelträd*, kan bli lite problem att motivera pojkar att läsa, då den blir svårrelaterad, dels genom att den handlar mycket om kvinnor, som enligt undersökningar har visat sig, att pojkar ogärna läser verk där huvudpersonen är kvinna,⁸¹ och dels för att den utspelar sig för 100 år sedan.

Genom att ta in historisk litteratur, som *Mina drömmars stad*, eller *Kvinnor och äppelträd*, i klassrummet och göra intressanta lektioner med hjälp av Moa Martinson och Per Anders Fogelström, kan eleverna lära sig mycket. De lär sig främst om vår kulturhistoria, men även mycket om sig själva, livet och döden, och varför samhället och våra traditioner ser ut som de gör. Om man som lärare då tar hjälp av till exempel Judith A. Langers föreställningsvärldar, Torlaug Løkensgard Hoels responsgrupper, Wolfgang Isters teorier om läsprocessen och Gunilla Molloy's teorier kring *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, kan dessa lektioner bli något som eleverna sedan bär med sig resten av sina liv.

⁸¹ Molloy, sid. 70, 71.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckt material

- Bodin, Anna, *Per Anders Fogelström. En bibliografi*, Stockholm, 2004
- Broberg, Jan, *Äventyr i flydda tider. Historisk underhållning från Jean M. Auel till Herman Wouk*, Lund, 2003
- Bråkenhielm, Carl Reinhold & Torsten, Pettersson, *Att fånga världen i ord*, Malmö, 2003
- Engman, Kerstin, *Moa Martinson. Ordet och kärleken, en biografi*, Stockholm, 1990
- Fogelström, Per Anders, *Barn av sin stad*, 3:e upplagan, Stockholm 1995, (1:a upplagan: Stockholm, 1962)
- Fogelström, Per Anders, *I en förvandlad stad*, 3:e upplagan, Stockholm 1995, (1:a upplagan: Stockholm, 1966)
- Fogelström, Per Anders, *Mina drömmars stad*, 3:e upplagan, Stockholm 1995, (1:a upplagan: Stockholm, 1960)
- Fogelström, Per Anders, *Minns du den stad*, 3:e upplagan, Stockholm 1995, (1:a upplagan: Stockholm, 1964)
- Fogelström, Per Anders, *Stad i världen*, 3:e upplagan, Stockholm 1995, (1:a upplagan: Stockholm, 1968)
- Hoel, Torlaug Løkensgard, *Skriva och samtala. Lärande genom responsgrupper*, Malmö, 2001
- Iser, Wolfgang, "Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse", ur Claes Entzenbergs & Cecilia Hanssons *Modern litteraturteori*, Malmö, 1992, 1993
- Langer, Judith A., *Litterära föreställningsvärldar*, Göteborg, 2005
- Martinson, Moa, *Kvinnor och äppelträd*, 2:a pocketutgåvan, Stockholm, 2005, (1:a upplaga: Stockholm, 1933)
- Molloy, Gunilla, *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, Malmö, 2003
- Reberg, Arne, *Per Anders Fogelström Stockholms förste älskare*, Stockholm, 1997
- Witt-Brattström Ebba, *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*, Akademisk avhandling, Stockholm, 1988

Otryckt material

Svensson, Petra, www.ub.gu.se, <http://hdl.handle.net/2007/9589>, *Skönlitteratur och den inre, konversationen – en nyckel till det mest väsentliga*, (otryckt C-uppsats), Göteborg, 2007

www.skolverket.se, Svenska – Kursplan

Tonning, Pernilla, www.lu.se, Kandidatuppsats, *Arbetarlitteratur då och nu? En jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna*, Lund 2009

www.dvdforum.nu

www.sfi.se